

RUSKO PETRA VELIKÉHO (1689 – 1725)

Jiří Mihola

Sjednocené Rusko, reprezentované **moskevským** státem prošlo kolem roku **1600** krizí, která nastala po vymření dynastie **Rurikovců**. Polská armáda tehdy kontrolovala téměř po celý rok **Moskvu** s okolím a pod její ochranou vládl car **Lžidimitrij**. Dočasnou krizi se Rusku podařilo překonat již k roku **1613**, kdy se pevně chopila moci nová domácí dynastie – **Romanovci**. Ti otěže carské vlády nepustili z rukou až do počátku roku **1917**. Nástup bolševiků potom učinil krvavou tečku za jejich působením.

Petrův nástup k moci:

Roku **1682** po vyřešení nástupnické otázky dostali na trůn dva nezletilí synové druhého romanovského cara **Alexeje**. První car **Ivan** a jeho spoluvládce, desetiletý **Petr**, byli jistěni regentskou vládou starší **sestry Sofie**. Otázka, kdo v konkurenčním střetu zvítězí, byla jen záležitostí času. Neobratnějším se ukázal být **nejmladší**. Svůj zájem od dětství obracel do vojensko-strategické sféry, což mu později přišlo velmi vhod. Roku **1689** dosáhl **odstranění Sofie**, chystající státní převrat, do vyhnanství. Slabomyslný starší bratr Ivan zemřel po sedmi letech a cesta k samovládě byla volná. Postavení Ruska vzhledem k okolnímu světu na sklonku 17. století významně posílilo. Rusové si osvojili rozsáhlé oblasti směrem na **dálný Východ**, od Uralu až po Kamčatku. Ve východní Evropě bylo posilování ruského vlivu o poznání složitější. Pravoslavné obyvatelstvo, včetně toho v Polsko litevské unii či tureckém impériu inklinovalo k **Moskvě**, třetímu Římu, čímž se uzavírali nebo odvraceli do ostatní Evropy. Navíc bylo Rusko izolováno, co se týká námořních spojení a obchodu. Naštěstí pro Rusy, **Polsko i Turecko**, prožívaly na konci 17. století období úpadku. Petr toho mistrně využil. Svůj první zájem obrátil **proti Osmanské říši** a jí podřízenému krymskému chanátu. Cílem tažení přes rozsáhlé stepní oblasti byl **Azov**, přístav u stejnojmenného moře. Roku **1696** zde carova vojska, za jeho osobní účasti, slavila úspěch. **Dobytí Azova** znamenalo otevření přístupu k jižním mořím a tím případný možný vstup do námořního obchodu ve Středomoří – otevřeno první okno do Evropy – přes **Černomoří**. Pro úspěšné dovršení nástupu proti Turkům nebyly tehdy ideální podmínky (bylo by nutné vytvořit širší evropskou koalici), Petr svoji pozornost zaměřil tedy na **severoevropskou** otázku.

Výhodou Petra I. byla otevřenost k zahraničním vzorům. Brzy poznal, že Rusko může být úspěšné tehdy, dosáhne-li změny v **životě státu a jeho správě**. Roku **1697** se vydal s poselstvem na dlouhou **cestu Evropou**. Záminkou bylo naklonění mocností proti Turecku. K cílům patřilo severní Německo, Anglie, Holandsko, důležitou zastávkou byla Vídeň, cesta zpět vedla přes Čechy a Moravu, dále do Polska a zpět do Ruska. Diplomatické úkoly byly jistou zástěrkou pravému důvodu k realizaci cesty. Šlo **hlavně o poznání západní Evropy**, jejich vymožeností a inovací, které by bylo možné využít na Ruské půdě. Poselstvo navštěvovalo manufaktury i loděnice. Car se o mnohé věci natolik živě zajímal, že se mu podařilo dosáhnout dokonce výučního listu v oboru stavby válečných lodí. Petrova cesta za poznáním a modernizací měla své stinné stránky. V době Vídeňského pobytu v Moskvě došlo k nepokojům ohrožujícím stabilitu celé země. Vzbouřila se především skupina tzv. **střelců**, jímž náleželo privilegované postavení v rámci ozbrojených sil a carovy inovace jim přinášely obavy o ohrožení či dokonce ztrátu výsad. Vzbouřence se podařilo pacifikovat částečně již v době cesty. Když se Petr na konci roku **1698** vrátil z Vídně do Moskvy, nařídil nové vyšetřování vzpoury a nechal popravit na

téměř 800 osob. Petrova krutost dosáhla cíle – zastrašit další oponenty a mohl tak pokračovat v **poevropšťování Ruska**. Roku **1699** sáhl k reformě městské správy, jako další přišla na řadu pravoslavná církev. (Roku 1721 formálně zrušil již dvacet let neobsazený úřad moskevského patriarchy. Podle vzoru evangelických konzistoří byl zřízen Nejvyšší synod – v něm zasedali carem jmenovaní biskupové a arcibiskupové. Car byl fakticky hlavou církve, přechod od pravoslaví k jinému vyznání byl zakázán, cizím vyznáním ponechával toleranci, včetně budování kostelů. Zavedl kalendář, který začínal narozením Krista (dosud se počítalo od stvoření světa a Nový rok přenesl z 1. Zářít na 1. Leden). Některé experimenty následujícího čtvrtstoletí byly zajímavé – ruská šlechta pozbyla právo nosit plnovous, měla též poevropštit svůj oděv. Mnohé z modernizací však v Rusku nenalezly příliš živnou půdu.

Jednou z rozhodujících inovací byla **reforma armády**. Ta měla přinést úspěch v **boji o Balt**. Jednalo se o modernizaci armády, dosud se skládající z nepravidelných formací s nevelkou bojeschopností. Roku 1699 došlo k prvním pravidelným odvodům do stálé služby v plucích. Byl zřízena speciální vojenská učiliště. Kolem roku 1725 měla ruská polní armáda asi 130 tisíc mužů bez posádkových a nepravidelných vojsk.

Boj o BALT

Rozhodující velmocí zde bylo **Švédsko**, jehož vládci ovládali též území Finska a část jižního Pobaltí (Lotyšsko, Estonsko). O středoevropský prostor se Švédové tou dobou již nezajímali. Roku **1697** stál v čele švédského království Karel XII. (vystřídal Karla XI.), mladší Petrův vrstevník, ovšem podobně ambiciózní. Společné zájmy týkající se zejména Baltu a nadvlády nad ním vedly logicky k jejich vzájemnému střetu. Švédové prostor bránili, Rusové potřebovali získat. Ruská diplomacie prokázala své schopnosti poté, co se jí v letech **1698** a **1699** podařilo sestavit **protišvédskou koalici – Severní alianci**. Slabší to bylo na válečném poli. **Bitva u Narvy roku 1700** skončila absolutním vítězstvím Švédů. (Deset tisíc Švédů zde ve sněhové vánici porazilo 40 tisícovou ruskou armádu) Zdecimovaným Rusům pomohlo, že následně **Švédové** hájili své zájmy v Polsku a Sasku, zatímco rozhodující úder proti Rusku byl odložen. (Karel XII. Vstoupil do polského **Kuronska**, požadoval detronizaci **Augusta II.** z polského trůnu a nabízel Polsku spojení a získání Kyjeva a Smolenska. Po obsazení Varšavy a Krakova byl **roku 1704** prohlášen polským králem **poznaňský vojvoda Stanislav Leszczyński**, loutka v rukách Švédů. **1706 Karel XII** vstoupil přes Slezsko do Saska. **August II.** byl nucen abdikovat na polský trůn a zřeknout se

spojenectví s Petrem I. Většina států tak uznala Leszczynského za polského krále.

Petrovi se v mezičase podařilo **dokončit modernizaci armády**, která mohla být příslibem v nových střetech se Švédy. Zatímco se Švédové vyčerpávali v Polsku, Petr se zmocňoval části východního Pobaltí a dokonce zde **zahájil výstavbu Petrohradu**, budoucí metropole. (1703 stavba Petropavlovské pevnosti). Hlavním městem se stal PETROHRAD – Sankt Pětěrburg roku **1712**. **Výstavba probíhala díky zahraničním architektům a k osídlení tohoto města nařídil Petr nucené přesídlování.**

Tuto skutečnost si již Karel XII. nenechal líbit a vypravil se roku **1708** do nitra Ruské říše, aby anuloval dosavadní vývoj. Do konfliktu dvou velmocí se vloudil ještě další účastník - **Ukrajina**.

Většina dnešní Ukrajiny se vyvíjela po několik staletí mimo dosah moskevského státu. Jejich připojení k Polsko-litevské unii přiblížilo zemi (stejně jako běloruskou oblast) Evropě a jejím civilizačním a kulturním vlivům. Specifikem ukrajinského vývoje se stala existence **kozácké společensko-vojenské skupiny** s centrem v **Záporožské Síči** (na Dněpru). Kozáci postupně sami sebe pasovali do role zvláštního společenství rytířů, které brání pravoslavné obyvatelé před pokatoličtěním z polské strany a zároveň proti atakům ze strany krymských Tatarů. **ROKU 1648** otřásla polskolitevskou unií povstání kozáků vedené hetmanem **Bohdanem Chmelnickým**. Značná část Ukrajiny se nakrátko stala svébytným státem. O šest let později osud tohoto státu spojil **Chmelnickij** s pravoslavnou Ruskou říší, přičemž měla být **Ukrajincům zachována autonomie**. Do carských plánů se autonomie Ukrajiny ovšem nehodila a brzy došlo k jejímu okleštění. Levobřežní Ukrajina (Východ od Dněpru) žila i přesto specifickým životem. Lišila se např. právními normami od carského státu. Ve městech bylo aplikováno tzv. **magdeburské právo**, známé ze severočeských měst středověku. Rozvíjela se také kultura spjatá s pravoslavím – baroko. V Kyjevě působila **první vysoká škola** ve východní Evropě – **Kyjevsko – mohyljanské kolegium**, které na přelomu 17. a 18. století dosáhlo statutu akademie. Výuka probíhala obdobně jak na evropských univerzitách, včetně latiny.

Hlavními představiteli autonomního státu **byli hetmani**, Ti byli ovšem podřízeni carovi a jeho vyslancům na Ukrajině. I tak disponovali rozsáhlými pravomocemi. Jedním z nich byl roku **1687** také **Ivan Mazepa**. Razil korektní

vztahy s Petrem I. a zároveň budoval vlastní silnou pozici. Car kozáky vlastně i potřeboval – **Mazepa** se zdál být dobrým garantem stability této části říše při střetu Ruska se Švédy. Tato představa byla ovšem mylná, neboť hetmanům šlo ve skutečnosti o odstraňování vměšování ruské administrativy do kozáckého státu. Východiskem ke zbavení této závislosti se zdálo být přejití pod patronaci jiné velmoci. Na počátku 18. století tuto alternativu pro ukrajinského hetmana představovalo **Švédsko**. Po dlouhodobějším sondování poměrů ve Švédsku přešel Mazepa na stranu **Švédů zcela otevřeně roku 1708**. Cara se tato zrada velmi dotkla, nechal dokonce hetmana proklít ve všech pravoslavných chrámech. Carská vojska následně dobyla hetmanské sídlo **Baturyn i Záporožskou Sič**. Ukrajina byla dotlačena k volbě Mazepova nástupce, který měl být k Rusku loajální.

Švédský král si od Ukrajiny sliboval mnohé. Při tažení do Ruska nemířil hned na Moskvu, nýbrž hledal útočiště na zimu právě na Ukrajině. (počítal s povstáním ukrajinských kozáků). Zde se překvapivě nedočkal masové podpory ze strany kozáctva. Ne všichni stáli za Mazepou, někteří byli zastrašeni represemi cara, rozdělovala je také náboženská otázka – luteráni pro ně byli cizím elementem. Koncem března byla mezi Mazepou a Karlem XII. uzavřena smlouva, avšak za stávající situace mohla jen stěží zásadně změnit vývoj Ukrajiny. Podle smlouvy neměl **Karel XII.** uzavřít s carem mír, dokud by nebyly kozákům navráceny staré svobody.

Rozhodující střet mezi Petrem I. a Karlem XII. se odehrál **u města Poltavy**, na severovýchodní Ukrajině **8. Července 1709**. (proti sobě přes 40 tis. Rusů, proti nim 22 tis. Švédů plus kozácké posily). Švédská vojska podporovaná Mazepovými oddíly zde byla poražena, možná tomu napomohlo i zranění Karla XII v první části bitvy. Podařilo se mu však uniknout, stejně jako Mazepovi. Na JZ, na dnešním Moldavském území se dostali pod tureckou patronaci. Mazepa zde v září 1709 zemřel. Dostal se později v literárních dílech do role národního hrdiny usilujícího o samostatnost Ukrajiny.

Petr I. dokonale využil svého vítězství a chopil se zde iniciativy. Nic na tom nezměnil ani dílčí neúspěch, když roku **1711** selhal jeho plán na převedení Moldavského knížectví z turecké pod ruskou svrchovanost. Rusko tak muselo rezignovat na zisky z konce 17. století a jih a Balkán zůstaly pro Rusko na další desetiletí uzavřeny. Úspěchy přicházely díky skvělému námořnictvu **na severní frontě**. Švédové byli na moři několikrát poraženi, pozemní jednotky mohli přejít do útoku na finském a dokonce zčásti i na švédském území. **ROKU 1718** Karel XII. zahynul při útoku na Norsko (byl zastřelen, možná se jednalo o politickou vraždu) a čtvrststoletí trvajícím konflikt mezi Ruskem a Švédskem zavřel mír v **Nystatu srpnu 1721**.

Svůj hlavní cíl – získání **OKNA do Evropy Petr I. splnil**. Podstatná část baltského pobřeží se ocitla pod jeho kontrolou se všemi hospodářským i strategickými výhodami. Petrohrad se roku **1712** stal hlavním městem ruských carů. Cíleně byl budován jako město mnohem evropštější než Moskva. Dalšími úspěchy Petra I. byly zisky v oblasti Kaspického moře. Za jeho zásluhy mu ruský senát udělil titul **otec vlasti a imperátor**.

Vedle velkých a nezpochybnitelných úspěchů Petra I. je třeba vzpomenout také druhou stránku jeho vlády. Byl panovníkem nejen schopným, ale i velmi krutým. Když se proti otcově politice postavil syn, carevič Alexej, zaplatil za to životem. Nástupcem Petra I. se stala jeho manželka, Kateřina – žena nearistokratického původu. Místo ní ovšem vládl její milenec Alexandr Menšikov (posléze poslaný do vyhnanství na Sibiř) (Kateřina Veliká až 1762 – 1796 – holštýnský princezna) Petr I. realizoval sice řadu reforem, ale běžného obyvatelstva se většinou příliš nedotkly. Problémem se ukázala i skutečnost, že po Petrově smrti se řada desetiletí nenašel panovník srovnatelného formátu. Rusko však již svoji pozici evropské velmoci nepustilo a naopak s naprostou samozřejmostí se angažovalo ve středoevropské politice, kam v případě potřeby neváhalo vyslat ani svá vojska. Byla to skutečně imperiální politika.

